

KRYSTYNA CHAŁAS

DYDAKTYCZNY WYMIAR INTEGRALNEGO ROZWOJU
I WYCHOWANIA OSOBY UCZNIĄ
W ŚWIETLE KONCEPCJI STEFANA KUNOWSKIEGO
I PODSTAWY PROGRAMOWEJ

WPROWADZENIE

Ukazanie dydaktycznego wymiaru koncepcji integralnego rozwoju i wychowania osoby ucznia Stefana Kunowskiego, którego dzieła „wpisują” się w pedagogikę personalistyczną, jest uzasadnione wieloma względami.

Po pierwsze procesem reformowania polskiej szkoły, która za nadrzędny cel edukacji uznaje integralny rozwój ucznia. Ważną kwestią w tym względzie jest teoretyczna podstawa realizacji celu. Tę podstawę może stanowić koncepcja tego znanego pedagoga.

Drugim ważnym powodem jest brak opracowania dydaktycznego wymiaru tej koncepcji w odniesieniu do nowej Podstawy programowej.

W kontekście tematu niniejszego opracowania trzeba zadać podstawowe pytanie: jak przedstawia się dydaktyczny wymiar poszczególnych warstw rozwoju człowieka w odniesieniu do Podstawy programowej? Powyższe pytanie implikuje pytania szczegółowe:

- jaki zakres zadań szkoły w Podstawie programowej występuje w aspekcie poszczególnych warstw?
- w których przedmiotach skoncentrowane są treści odpowiadające poszczególnym warstwom?
- jaki zakres celów ogólnych i szczegółowych występuje w przedmiotach nauczania w odniesieniu do warstw?

Prof. dr hab. KRYSTYNA CHAŁAS – kierownik Katedry Dydaktyki i Edukacji Szkolnej, Instytut Pedagogiki Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego Jana Pawła II, e-mail: kryschal@kul.pl

– jakiego rodzaju metody pracy wychowawczo-dydaktycznej proponowane są w Podstawie programowej w odniesieniu do poszczególnych warstw?

Odpowiedzi na powyższe pytania poszukiwano metodą analizy i syntezy materiału. Analizowanymi materiałami były: koncepcja integralnego rozwoju i wychowania oraz Podstawa programowa dla klas IV-VIII szkoły podstawowej.

W przedstawionym materiale ukazana zostanie (w skrótowej formie) koncepcja integralnego rozwoju i wychowania według Stefana Kunowskiego oraz jej wymiar dydaktyczny w odniesieniu do poszczególnych warstw, a więc: cele, treści, zadania nauczyciela, osiągnięcia ucznia, metody dydaktyczne.

ZARYS WARSTWICOWEJ TEORII ROZWOJU CZŁOWIEKA WEDŁUG STEFANA KUNOWSKIEGO

Autor przyjmuje określoną antropologię człowieka i podkreśla, że punktem wyjścia i dojścia integralnego rozwoju jest człowiek jako byt natury cielesno-duchowej, a więc charakteryzujący się ontyczną złożonością duszy i ciała, zawierający pierwiastki zmysłowo-zwierzęce i duchowo-boskie, a więc pełny człowiek (Kunowski, 2004; Kukołowicz, 1999).

U podstaw integralnego rozwoju człowieka w ujęciu S. Kunowskiego znajduje się trójczynnikowa teoria osobowości, są to czynniki:

- wewnętrzne (geniczne);
- zewnętrzne (środowiskowe);
- osobowościowe (duchowe).

Autor – przyjmując, że pedagogika jest nauką o wszechstronnym rozwoju człowieka – buduje teorię, która łączy w sobie wszystkie możliwości rozwojowe, i określa ją jako teorię warstwicową rozwoju człowieka. Nawiązuje ona do zapoczątkowanej przez Wilhelma Flitnera warstwicowej teorii wychowania, a następnie pogłębionej przez Sergiusza Hessena, nadając jej nowy wymiar zawierający ujęcie chrześcijańskie i szczegółowe wyjaśnienia dotyczące procesu normalnej progresji, regresji, regresji.

Jak podkreśla autor, „Warstwicowa teoria rozwoju człowieka zakłada, że czynniki wewnętrzne (geniczne) są zróżnicowane rodzajowo i spontanicznie dochodzą do głosu we właściwym dla siebie czasie i w ustalonej kolejności,

tworząc różne podłoża wychowania, w których zachodzą tak zmiany ilościowe, jak potem dojrzewanie jakościowe” (Kunowski, 2004, s.195).

Wskaźnikiem rozwoju każdego podłoża jest wzrost potrzeb. W ich zaspokajaniu istotną funkcję pełnią wpływy wychowawcze, powodujące defencję podłoża. Integracja podłoża z wpływami wychowawczymi tworzy warstwę wychowania. Ważnym zadaniem jest właściwy dobór czynników wychowania, gdyż ich niedobór lub brak powoduje spłylenie warstwy wychowawczej, zaś nadmiar – wybujałość.

Według Kunowskiego, „Każda warstwa w swojej kolejności najpierw przechodzi okres rozwijającego się kształtowania, w którym pojawiają się nowe zapotrzebowania. Potrzeby, zaspokajane właściwie przez czynniki zewnętrzne i przez wychowawców, wzrastają ilościowo aż do pewnego maksimum, poza które warstwa już nie sięga, ponieważ maksimum stanowi losowo wyznaczony górny pułap dla danej jednostki, ale od tego czasu warstwa ustala się w swej strukturze i musi być dalej wciąż podsykana co do żywotności, prężności dynamicznej na osiągniętym poziomie, który obniża się dopiero znacznie później z utratą plastyczności rozwojowej w starczym zniepełnieniu. Tak więc ukształtowana warstwa wcześniejsza stanowi fundament, na którym może się rozwijać kolejno następna warstwa wyższa aż do ujawnienia się wszystkich podłożi rozwojowych. Podłoża te wynikają z bogactwa natury człowieka, który żyje jako organizm, rozwija się jako psychika, jako osoba społeczna, jako twórca kulturalny i jako istota duchowa” (Kunowski, 2004, s. 196).

We wszechstronnym rozwoju człowieka autor wyróżnia pięć odrębnych warstw. Są to warstwy:

- biologiczna, tworząca nasz organizm;
- psychologiczna, rozwijająca całokształt psychiki;
- socjologiczna, formująca osobę społeczną wychowanka;
- kulturologiczna, która wyrabia w człowieku kulturalnego twórcę;
- czysto duchowa lub światopoglądowa, kształtująca w pełni duchowość i jej stronę duchowo-moralną (Kunowski, 2004).

W każdej z tych warstw bytują określone dynamizmy warunkujące wpływy wychowawcze. Warstwie biologicznej przypisany jest dynamizm bios, warstwie psychologicznej logos, warstwie socjologicznej etos, warstwie kulturotwórczej agos, warstwie duchowej los.

Jak podkreśla S. Kunowski: „Każda warstwa ma swój czas rozwoju, wymaga odpowiednich czynników zewnętrznych, jako wpływów wychowaw-

czych, i dochodzi do dojrzałości w procesie scalania się, czyli integracji” (Kunowski, 2004, s. 197).

Z dydaktycznego punktu widzenia na uwagę zasługują funkcje agosu w zakresie zaspokajania potrzeb stałych oraz rozwojowych.

Funkcje te przypisane do poszczególnych warstw, przedstawiają się następująco:

– *sanare* – opieka wychowawców nad biosem wychowanka i zdrowiem organizmu;

– *edocere* – wszechstronne wychowanie umysłowe;

– *educere* – ochrona wychowawcza nad działaniem etosu, czyli życiem społecznego środowiska;

– *educare* – opieka nad duchowością wychowanka i skierowanie go do ideału;

– *initiare* – wtajemniczenie i przygotowanie wychowanka do spotkania z losem;

– *christianisare* – wtajemniczenie i przygotowanie wychowanka na spotkanie z Bogiem, Jezusem Chrystusem – wychowanie chrystocentryczne (Kunowski, 2004).

Poniżej zostanie podjęta próba ukazania elementów dydaktycznych – zadań szkoły, celów ogólnych i szczegółowych, metod nauczania w poszczególnych przedmiotach* – dotyczących poszczególnych warstw.

WARSTWA BIOLOGICZNA – ELEMENTY DYDAKTYCZNE

Według Stefana Kunowskiego podstawowym zadaniem nauczyciela jest opieka nad biosem wychowanka, a więc nad życiem i zdrowiem organizmu. Powyższe zadanie implikuje następujące zadania szczegółowe:

– rozwijające;

– profilaktyczne;

– kompensacyjne i rewalidacyjne;

– reedukacyjne i resocjalizacyjne;

– terapeutyczne.

Zadaniem nauczyciela jest wspomaganie wychowanka w rozwijaniu w sobie energii wewnętrznej i żywotności. Wiąże się to z potęgowaniem tężyzny

---

* W opracowaniu nie dokonano szczegółowych analiz z zakresu przedmiotów: język mniejszości narodowej lub etnicznej, język regionalny – język kaszubski.

wychowanka, inspirowaniem do dbałości o zdrowie, rozwijaniem chęci i pasji do życia. Ważnym zadaniem w tym względzie jest więc wychowanie zdrowotne łączące w sobie opiekę i pielęgnację fizyczną (dietetyka i higiena), wychowanie fizyczne (gimnastyka, musztra, sporty, ćwiczenia).

Celem zadań profilaktycznych jest zapobieganie niebezpieczeństwom zagrażającym zdrowiu i życiu, a w szczególności zapobieganie wypadkom drogowym, działaniu trucizn, porażeniom elektrycznym, poparzeniom ogniem, utonięciom, chorobom wenerycznym, zбочeniom seksualnym.

W przypadku wychowanków, którzy mają problemy rozwojowe okresowe lub stałe, zwłaszcza w szkołach specjalnych, zadaniem nauczyciela jest podjęcie zadań kompensacyjnych i rewalidacyjnych.

Zadania resocjalizacyjne sprowadzają się do uporządkowania biosu przez uregulowanie wybujałych popędów i rozbudzenie wyższych potrzeb rozwojowych oraz ukazywanie prorozwojowej drogi i sposobów ich zaspokajania.

Zadania terapeutyczne sprowadzają się do wspomagania wychowanka w kształtowaniu właściwego życia psychicznego, według wskazań higieny psychicznej. Chodzi głównie o to, by zapobiegać orientacji indywidualności w kierunku narcyzmu, egocentryzmu, autyzmu. Trzeba też rozwijać odporność psychiczną na powstające frustracje i niepowodzenia, rozwijać umiejętności rozwiązywania problemów. Należy przeciwdziałać kompleksom, poczuciu niższości, rozwijać właściwe reakcje obronne, rozwijać umiejętności rozwiązywania konfliktów wewnętrznych (Kunowski, 2004).

Powstaje zasadnicze pytanie: w jakim zakresie w Podstawie programowej uwzględnione zostały zagadnienia związane z biosem i funkcja *sanare* w ujęciu S. Kunowskiego?

Analiza Podstawy programowej wskazuje, że funkcja *sanare* znajduje odzwierciedlenie w zadaniach szkoły.

W Podstawie programowej czytamy: „Ważną rolę w kształceniu i wychowaniu uczniów w szkole podstawowej odgrywa edukacja zdrowotna. Zadaniem szkoły jest kształtowanie postaw prozdrowotnych uczniów, w tym wdrożenie ich do zachowań higienicznych, bezpiecznych dla zdrowia własnego i innych osób, a ponadto ugruntowanie wiedzy z zakresu prawidłowego odżywiania się, korzyści płynących z aktywności fizycznej, a także stosowania profilaktyki” (Dz. U. 24.02.2017, poz. 356. Zał. nr 2, s. 13).

Zadania szkoły skoncentrowane są wokół: edukacji zdrowotnej i kształtowania postaw prozdrowotnych, przestrzegania zasad higieny, bezpieczeństwa, prawidłowego odżywiania, aktywności fizycznej uczniów i działań

profilaktycznych. Pominięte zostały formułowane przez S. Kunowskiego zadania kompensacyjne, rewalidacyjne, resocjalizacyjne, terapeutyczne.

Zagadnienia odnoszące się do warstwy biologicznej znajdują się w celach i treściach szczegółowych następujących przedmiotów:

- przyroda;
- biologia;
- chemia;
- informatyka, technika, wychowanie do życia w rodzinie, edukacja dla bezpieczeństwa.

W Podstawie programowej znajdujemy uwagi dotyczące celów poszczególnych przedmiotów. W przyrodzie zwrócona została uwaga na zagrożenia życia i zdrowia. W Podstawie programowej czytamy: „Podczas zajęć w ramach przedmiotu przyroda, zarówno terenowych, jak i w sali lekcyjnej, uczeń pod kierunkiem nauczyciela doskonali umiejętności reagowania w wypadku kontaktu z organizmami zagrażającymi życiu i zdrowiu. Ważne zagadnienia dotyczące budowy i higieny ciała oraz właściwej dbałości o własny organizm kształtują u ucznia poprawne zachowania w życiu codziennym” (Dz. U. 24.02.2017, poz. 356. Zał. nr 2, s. 23).

W biologii centralnym zagadnieniem są: anatomia i fizjologia człowieka oraz ochrona jego zdrowia.

W chemii zwrócona została uwaga na bezpieczne eksperymentowanie (Dz. U. 24.02.2017, poz. 356. Zał. nr 2).

Przedmiotem uwagi w technice jest respektowanie zasad bezpieczeństwa i higieny pracy, bezpieczne korzystanie z nowoczesnych urządzeń (Dz. U. 24.02.2017, poz. 356. Zał. nr 2, s. 13).

W uwagach dotyczących wychowania fizycznego znajdujemy bardziej holistyczne ujęcie problematyki biosu. Podkreśla się, że: „Wychowanie fizyczne pełni ważne funkcje edukacyjne, rozwojowe i zdrowotne: wspiera rozwój fizyczny, psychiczny, intelektualny i społeczny uczniów oraz kształtuje obyczaj aktywności fizycznej i troski o zdrowie w okresie całego życia, wspomaga efektywność procesu uczenia się oraz pełni wiodącą rolę w edukacji zdrowotnej uczniów” (Dz. U. 24.02.2017, poz. 356. Zał. nr 2, s. 28).

W centrum uwagi jest też przygotowanie ucznia do całonocnej aktywności fizycznej i troski o zdrowie. Łączy w sobie przygotowanie sprawnościowe z przygotowaniem prozdrowotnym, przypisując zagadnieniom prozdrowotnym kluczową rolę i miejsce.

Zagadnienia związane z bezpieczeństwem usytuowane są w edukacji dla bezpieczeństwa, która według Podstawy programowej „służy przygotowaniu

uczniów do właściwego zachowania oraz odpowiednich reakcji w sytuacjach stwarzających zagrożenie dla zdrowia i życia” (Dz. U. 24.02.2017, poz. 356. Zał. nr 2, s. 29).

W przedmiocie wychowanie do życia w rodzinie zadaniem nauczyciela jest zmierzanie do tego, by uczniowie mieli świadomość procesu rozwoju psychoseksualnego, doceniali wartość rodziny i znali zadania, jakie ona pełni (Dz. U. 24.02.2017, poz. 356. Zał. nr 2).

W przyrodzie cele kształcenia – wymagania ogólne obejmują:

- poznanie układów budujących organizm człowieka (kostny, oddechowy, pokarmowy, krwionośny, rozrodczy, nerwowy);
- wykorzystanie zdobytej wiedzy o budowie, higienie własnego organizmu w codziennym życiu;
- stosowanie zasad dbałości o własne zdrowie, w tym zapobiegania chorobom;
- właściwe reagowanie na niebezpieczeństwa zagrażające życiu i zdrowiu;
- doskonalenie umiejętności dbałości o własne ciało.

Mają one swoją szczegółową egzemplifikację w treściach szczegółowych – wymaganiach ogólnych. Ich zakres przedstawia się następująco. Uczeń:

- opisuje zasady bezpiecznego zachowania się podczas występowania niebezpiecznych zjawisk pogodowych (burzy, huraganu, zamieci śnieżnej);
- wymienia układy budujące organizm człowieka i podaje ich podstawowe funkcje;
- opisuje zmiany zachodzące w organizmach podczas dojrzewania płciowego;
- opisuje podstawowe zasady dbałości o ciało i otoczenie;
- proponuje rodzaje wypoczynku i określa zasady bezpieczeństwa z nimi związane;
- interpretuje oznaczenia substancji szkodliwych dla zdrowia;
- podaje zasady zachowania się i udzielania pierwszej pomocy w wypadku ugryzienia, użądlenia oraz spożycia lub kontaktu z roślinami trującymi;
- wyjaśnia, co to są uzależnienia, podaje ich przykłady i opisuje konsekwencje;
- opisuje zasady zdrowego stylu życia (Dz. U. 24.02.2017, poz. 356. Zał. nr 2).

Preferowanymi metodami są: obserwacja, metody aktywizujące przy pomocy komputera, gry dydaktyczne, eksperymenty i doświadczenia przyrodnicze, zajęcia terenowe.

W biologii jednym z ważnych celów ogólnych jest „znajomość uwarunkowań zdrowia człowieka” (Dz. U. 24.02.2017, poz. 356. Zał. nr 2, s. 113). W konsekwencji realizacji tego celu uczeń „analizuje związek między własnym postępowaniem a zachowaniem zdrowia oraz rozpoznaje sytuacje wymagające konsultacji lekarskiej” (Dz. U. 24.02.2017, poz. 356. Zał. nr 2, s. 113).

Treści nauczania – wymagania ogólne zawierają następujący zakres osiągnięć. Uczeń:

– przedstawia drogi rozprzestrzeniania się i zasady profilaktyki chorób wywołanych przez wirusy, bakterie, protisty, pasożyty;

– posiada wiedzę na temat:

• organizmu człowieka, a zwłaszcza hierarchicznej budowy organizmu, skóry, układu ruchu, układu pokarmowego, układu krążenia, układu odpornościowego, układu oddechowego, układu moczowego, układu nerwowego, narządów zmysłów, układu dokrewnego, rozmnażania i rozwoju;

• homeostazy;

• genetyki;

• ewolucji życia;

• ekologii i ochrony środowiska;

• zagrożeń różnorodności biologicznej (Dz. U. 24.02.2017, poz. 356. Zał. nr 2).

Kluczowymi umiejętnościami, które uczniowie powinni zdobyć, są „umiejętności umożliwiające podejmowanie świadomych decyzji związanych ze zdrowiem własnym i innych ludzi. Realizacja zagadnień dotyczących funkcjonowania organizmu człowieka powinna nierozzerwalnie łączyć się z kształtowaniem u uczniów nawyków zdrowego stylu życia oraz dostarczeniem informacji o różnych zagrożeniach zdrowia i możliwościach człowieka” (Dz. U. 24.02.2017, poz. 356. Zał. nr 2, s. 141).

Preferowanymi metodami są obserwacja, doświadczenia i eksperymenty przyrodnicze, pokaz, zajęcia terenowe (Dz. U. 24.02.2017, poz. 356. Zał. nr 2).

Jednym z kluczowych celów kształcenia – wymagań ogólnych jest bezpieczne posługiwanie się przez ucznia prostym sprzętem laboratoryjnym i podstawowymi odczynnikami chemicznymi oraz przestrzeganie zasad bezpieczeństwa i higieny pracy (Dz. U. 24.02.2017, poz. 356. Zał. nr 2).

W zakresie osiągnięć ucznia na uwagę w tym względzie zasługują następujące umiejętności:

– wymienia znaki ostrzegawcze (piktogramy stosowane przy oznakowaniu substancji niebezpiecznych); wymienia podstawowe zasady bezpiecznej pracy z odczynnikami chemicznymi;

– opisuje negatywne skutki działania metanolu i etanolu na organizm ludzki;

– analizuje proces powstawania i skutki kwaśnych opadów, proponuje sposoby ograniczające ich powstawanie (Dz. U. 24.02.2017, poz. 356. Zał. nr 2).

Preferowaną metodą jest eksperyment chemiczny, doświadczenie chemiczne, projekt edukacyjny (Dz. U. 24.02.2017, poz. 356. Zał. nr 2).

W celach kształcenia – wymaganiach ogólnych informatyki uwzględnione zostało „przestrzeganie prawa i zasad bezpieczeństwa. Respektowanie prywatności informacji i ochrony danych, praw własności intelektualnej, etykiety i norm współżycia społecznego, ocena zagrożeń związanych z technologią i ich uwzględnienie dla bezpieczeństwa swojego i innych” (Dz. U. 24.02.2017, poz. 356. Zał. nr 2, s. 175). Tak sformułowany cel wprowadza nauczyciela w przestrzeń działań profilaktycznych i stać się może ważnym zagadnieniem w programie wychowawczo-profilaktycznym.

Osiągnięcia ucznia koncentrują się na posługiwaniu się technologią zgodnie z przyjętymi zasadami i prawem, przestrzeganiu zasad bezpieczeństwa i higieny pracy, respektowaniu prawa do prywatności danych i informacji oraz prawa do własności intelektualnej, wiedzy dotyczącej rodzajów zagrożeń związanych z powszechnym dostępem do technologii oraz do informacji i opisu metod wystrzegania się ich, stosowania profilaktyki antywirusowej i umiejętności zabezpieczania komputera przed zagrożeniem wraz z zawartymi w nim informacjami (Dz. U. 24.02.2017, poz. 356. Zał. nr 2).

Wiodącą metodą dydaktyczną jest metoda problemowa, metoda projektów, ćwiczeń praktycznych.

Cele ogólne kształcenia w przedmiocie technika uwzględniają: „Przewidywanie zagrożeń z niewłaściwego użytkowania sprzętu technicznego. Analizowanie sytuacji zagrażających zdrowiu i życiu podczas pracy z narzędziami i urządzeniami. Procedurę postępowania podczas wypadku przy pracy. Umiejętności udzielania pierwszej pomocy przedmedycznej w typowych sytuacjach zagrożenia. Przestrzeganie zasad bezpieczeństwa i higieny pracy. Charakterystykę zagrożeń występujących we współczesnej cywilizacji spowodowanych postępowaniem technicznym (wojny, terroryzm, zanieczyszczenie środowiska, zagrożenie zdrowia psychicznego i somatycznego itp.)” (Dz. U. 24.02.2017, poz. 356. Zał. nr 2, s. 181-182).

Powyżej wskazane cele występują w formie szczegółowej egzemplifikacji w treściach nauczania – wymaganiach szczegółowych. Wiodące osiągnięcia w aspekcie rozwoju warstwy biosu to: uczeń przestrzega zasad bezpieczeństwa i higieny pracy na stanowisku; bezpiecznie uczestniczy w ruchu drogowym, jako pieszy, pasażer i rowerzysta; odpowiedzialnie i bezpiecznie posługuje się sprzętem mechanicznym, elektrycznym i elektronicznym znajdującym się w domu; bezpiecznie posługuje się narzędziami, przyborami i urządzeniami (Dz. U. 24.02.2017, poz. 356. Zał. nr 2).

Wiodącą metodą dydaktyczną jest metoda zajęć technicznych oraz metoda projektów.

Wychowanie fizyczne to jeden z głównych filarów rozwoju biosu. W Podstawie programowej wyróżniono następujące cele kształcenia – wymagania ogólne:

- „kształtowanie umiejętności rozpoznawania i oceny własnego rozwoju fizycznego oraz sprawności fizycznej;
- zachęcanie do uczestnictwa w rekreacyjnych i sportowych formach aktywności fizycznej;
- poznawanie i stosowanie zasad bezpieczeństwa podczas aktywności fizycznej;
- kształtowanie umiejętności rozumienia związku aktywności fizycznej ze zdrowiem oraz praktykowania zachowań prozdrowotnych;
- kształtowanie umiejętności osobistych i społecznych sprzyjających całociennej aktywności fizycznej” (Dz. U. 24.02.2017, poz. 356. Zał. nr 2, s. 185).

Na uwagę zasługuje integracja rozwoju fizycznego ze zdrowiem i zachowaniami prozdrowotnymi. Takie holistyczne podejście staje się istotnym czynnikiem integralnego rozwoju ucznia. Treści kształcenia – wymagania ogólne ujęte są w określonej strukturę:

- rozwój fizyczny i sprawność fizyczna;
- aktywność fizyczna;
- bezpieczeństwo w aktywności fizycznej;
- edukacja zdrowotna.

Szczegółowe osiągnięcia ucznia są w sposób odrębny określone dla klasy IV, klas V-VI, VII-VIII. Wyodrębniono w nich osiągnięcia w zakresie wiedzy i umiejętności. Oto przykładowe osiągnięcia ucznia w klasach VII-VIII:

- w zakresie wiedzy:
  - wyjaśnia, jakie zmiany zachodzą w budowie ciała o sprawności fizycznej w okresie dojrzewania płciowego;

- wskazuje korzyści wynikające z aktywności fizycznej w terenie;
- wskazuje zagrożenia związane z uprawianiem niektórych dyscyplin sportu;
- wymienia czynniki, które wpływają pozytywnie i negatywnie na zdrowie i samopoczucie, oraz wskazuje te, na które może mieć wpływ;
- omawia sposoby redukcji nadmiernego stresu i radzenia sobie z nim w sposób konstruktywny;
- omawia konsekwencje zdrowotne stosowania używek i substancji psychoaktywnych w odniesieniu do podejmowanej aktywności fizycznej;
- wyjaśnia wymogi higieny wynikające ze zmian zachodzących w organizmie w okresie dojrzewania;
  - w zakresie umiejętności:
- demonstruje zestaw ćwiczeń kształtujących wybrane zdolności motoryczne i prawidłową postawę ciała;
- wykonuje i stosuje w grze techniczne i taktyczne elementy, uczestniczy w grach szkolnych i uproszczonych;
- planuje szkolne rozgrywki;
- potrafi zachować się w sytuacji wypadków i urazów w czasie zajęć ruchowych;
- opracowuje rozkład dnia, uwzględniając proporcje między pracą a wypoczynkiem, wysiłkiem umysłowym a fizycznym;
- dobiera rodzaj ćwiczeń relaksacyjnych do własnych potrzeb (Dz. U. 24.02.2017, poz. 356. Zał. nr 2).

Wśród osiągnięć ucznia wyróżniono kompetencje społeczne. W kontekście rozwoju biosu na uwagę zasługuje, że uczeń „identyfikuje swoje mocne strony, budując poczucie własnej wartości, planuje sposoby rozwoju oraz ma świadomość słabych stron, nad którymi należy pracować; wykazuje umiejętność adekwatnej samooceny swoich możliwości fizycznych” (Dz. U. 24.02.2017, poz. 356. Zał. nr 2, s. 191).

W Podstawie programowej podkreśla się konieczność podejmowania przez szkołę działań wspomagających korygowanie i kompensowanie występujących u dzieci wad postawy (Dz. U. 24.02.2017, poz. 356. Zał. nr 2).

Edukacja dla bezpieczeństwa to kolejny ważny przedmiot, w którym usytuowane są zagadnienia dotyczące rozwoju biosu. Jak sama nazwa wskazuje cele i treści podporządkowane są przygotowaniu uczniów do działań w sytuacjach nadzwyczajnych zagrożeń, kształtowania umiejętności z zakresu podstaw pierwszej pomocy oraz postaw indywidualnych i społecznych sprzyjających zdrowiu (Dz. U. 24.02.2017, poz. 356. Zał. nr 2).

Na szczególną uwagę zasługują treści szczegółowe – osiągnięcia ucznia w zakresie edukacji zdrowotnej. Ona to bowiem stanowi kolejny filar rozwoju biosu. Podstawowe osiągnięcia obejmują: dostrzeżenie i wyjaśnienie zależności między zdrowiem fizycznym, psychicznym, emocjonalnym, społecznym; identyfikowanie zachowań prozdrowotnych i zagrażających zdrowiu i ich konsekwencji; ocenę własnych zachowań związanych ze zdrowiem oraz planowanie działań prozdrowotnych w wymiarze indywidualnym i społecznym (Dz. U. 24.02.2017, poz. 356. Zał. nr 2).

Wiodącymi metodami są: metoda symulacji, zajęcia praktyczne, dyskusja, metaplan, pogadanka.

Wychowanie do życia w rodzinie zawiera ważne cele i treści z zakresu przemian, jakie zachodzą w okresie dojrzewania. Głównymi celami o charakterze ogólnym są:

- „Kształcenie umiejętności przyjęcia integralnej wizji osoby. Wybór i urzeczywistnianie wartości służących osobowemu rozwojowi. Kierowanie własnym rozwojem, podejmowanie wysiłku samowychowawczego zgodnie z uznawanymi normami i wartościami. Poznawanie, analizowanie i wyrażanie uczuć. Rozwiązywanie problemów.;

- Pozyskiwanie wiedzy na temat organizmu ludzkiego i zachodzących w nim zmian rozwojowych w okresie prenatalnym i postnatalnym oraz akceptacja własnej płciowości. Przyjęcie integralnej wizji ludzkiej seksualności. Umiejętność obrony własnej intymności i nietykalności seksualnej oraz szacunek dla ciała innej osoby” (Dz. U. 24.02.2017, poz. 356. Zał. nr 2, s. 197).

Treści nauczania – wymagania szczegółowe zawierają strukturę składającą się z sześciu elementów: rodzina, dojrzewanie, seksualność człowieka, życie jako fundamentalna wartość, płodność, postawy. W każdym elemencie strukturalnym wyróżniono szereg osiągnięć szczegółowych, bardzo precyzyjnie określonych. W aspekcie rozwoju biosu na szczególną uwagę zasługują następujące osiągnięcia: „Uczeń:

- rozpoznaje zmiany fizyczne i psychiczne; zauważa i akceptuje zróżnicowane indywidualnie tempo rozwoju;

- zna kryteria dojrzałości biologicznej, psychicznej i społecznej;

- rozumie czym jest cielesność, płciowość, seksualność;

- zna zagrożenia okresu dojrzewania, takie jak: uzależnienia chemiczne i behawioralne, presja seksualna, pornografia, cyberseks, prostytutka nieletnich; potrafi wymienić sposoby profilaktyki i przeciwdziałania;

- omawia problemy wieku młodzieńczego i sposoby radzenia sobie z nimi [...];
- rozumie znaczenie odpowiedzialności w przeżywaniu własnej płciowości oraz budowaniu trwałych i szczęśliwych więzi [...];
- wie, że aktywność seksualna, jak każde zachowanie człowieka podlega odpowiedzialności moralnej;
- radzi sobie w sytuacji konfliktu, presji grupy, stresu” (Dz. U. 24.02.2017, poz. 356. Zał. nr 2, s. 198-199).

Podsumowując dydaktyczny wymiar biosu w odniesieniu do Podstawy programowej, należy podkreślić, że uwzględniono w niej trzy główne filary rozwojowe: rozwój fizyczny, zdrowotny, dojrzewanie do życia w rodzinie. Zakres celów ogólnych i treści szczegółowych jest bogaty. Obejmuje kluczowe zagadnienia eksponowane przez Stefana Kunowskiego. W Podstawie programowej nie wskazano we wszystkich przedmiotach proponowanych metod dydaktycznych. Ich całkowity brak występuje w wychowaniu do życia w rodzinie.

WARSTWA PSYCHICZNA – ELEMENTY DYDAKTYCZNE

Rozpatrując warstwę psychiczną, należy podkreślić, że według S. Kunowskiego wiodącym w niej celem jest rozwijanie u wychowanków zdolności poznawania obiektywnego. Powyższy cel implikuje cele szczegółowe. Wśród nich na uwagę zasługuje:

- rozwijanie myślenia w sposób prawidłowy, zgodnie z zasadami logiki, dialektyki i metodologii poznania naukowego;
- rozwijanie zdolności rozumienia rzeczy, zjawisk, procesów;
- rozwijanie wyobraźni (Kunowski, 2004).

Analiza Podstawy programowej w aspekcie celów poznawczych wskazuje na występowanie zbieżności celów szkoły ze wskazanymi przez S. Kunowskiego. W Podstawie programowej czytamy: „Zadaniem szkoły jest łagodne wprowadzanie dziecka w świat wiedzy” (Dz. U. 24.02.2017, poz. 356. Zał. nr 2, s. 11).

Cele szkoły w Podstawie programowej odnoszące się do celów poznawczych obejmują:

- „rozwijanie umiejętności krytycznego i logicznego myślenia, rozumowania, argumentowania i wnioskowania;

– wyposażenie uczniów w taki zasób wiadomości oraz kształtowanie takich umiejętności, które pozwalają w sposób bardziej dojrzały i uporządkowany zrozumieć świat;

– ukazywanie wartości wiedzy jako podstawy do rozwoju umiejętności;

– rozbudzanie ciekawości poznawczej uczniów oraz motywacji do nauki” (Dz. U. 24.02.2017, poz. 356. Zał. nr 2, s. 11).

S. Kunowski podkreśla, że podstawowym zadaniem nauczyciela jest stworzenie warunków do wychowania umysłowego, łączącego w sobie nauczanie, informowanie, oświecanie i poznanie naukowe. Podstawę realizacji tego zadania stanowi struktura treści poszczególnych przedmiotów nauczania.

W zreformowanej szkole w Polsce na drugim etapie edukacyjny kanon przedmiotów obowiązujących obejmuje: język polski, język obcy nowożytny, drugi język obcy nowożytny, muzykę, plastykę, historię, wiedzę o społeczeństwie, przyrodę, geografię, biologię, chemię, fizykę, matematykę, informatykę, technikę, wychowanie fizyczne, edukację dla bezpieczeństwa, wychowanie do życia w rodzinie, etykę, język mniejszości narodowej lub etnicznej, język regionalny – język kaszubski (Dz. U. 24.02.2017, poz. 356. Zał. nr 2).

S. Kunowski stał na stanowisku, że u podstaw kształcenia umysłowego powinna znajdować się zasada koncentracji przenikająca różnorodne treści nauczania:

– „koncentracji logicznej wszystkich przedmiotów nauczania;

– koncentracji psychologicznej przez wpływanie na rozum, uczucie i wolę ucznia, na całą jego osobowość;

– koncentracji etycznej jako jedności między wiedzą a postawą życiową w odpowiedzi na otrzymaną naukę;

– koncentracji światopoglądowej, czyli jedności między życiem religijnym a innymi wartościami życiowymi;

– koncentracji wychowawczej jako jednolitości oddziaływań wychowawców” (Kunowski, 2004, s. 250).

Według S. Kunowskiego, podstawowymi osiągnięciami ucznia w tej warstwie są:

– zaangażowanie w samodzielne szukanie prawdy o całym świecie, o człowieku, o źródłach bytu i o Bogu, zgodnie ze światłem Logosu;

– zaangażowanie w rozwijanie w sobie zdolności rozeznania w prawdzie oraz rozwijania mądrości przejawiającej się w odpowiedzialnych wyborach;

– zaangażowanie w rozwijanie wolności do wyboru dobra i od zgubnych decyzji, wyborów, czynów (Kunowski, 1967).

Wskazane powyżej osiągnięcia są zorientowane aksjologicznie. W Podstawie programowej orientacja aksjologiczna tak wyraźnie nie jest akcentowana.

Osiągnięcia ucznia dotyczące warstwy psychicznej obejmują sprawności językowe, wykorzystanie narzędzi matematyki, umiejętności poszukiwania, porządkowania, krytycznej analizy oraz wykorzystania informacji z różnych źródeł, rozwiązywania problemów z różnych dziedzin przy pomocy nowoczesnych narzędzi informatycznych (Dz. U. 24.02.2017, poz. 356. Zał. nr 2).

W Podstawie programowej cele i osiągnięcia ogólne mają swoją szczegółową egemplifikację w celach i osiągnięciach ucznia w poszczególnych przedmiotach.

Cele kształcenia rozumiane jako wymagania ogólne w poszczególnych przedmiotach koncentrują się na rozwijaniu zdolności rozumienia rzeczy, zjawisk, procesów charakterystycznych dla każdego przedmiotu; rozwijaniu szacunku dla wiedzy, rozwiązywaniu problemów poznawczych, krytycznej analizie wiedzy, rozwijaniu swoich zdolności poznawczych poprzez pracę samokształceniową (Dz. U. 24.02.2017, poz. 356. Zał. nr 2).

Cele kształcenia – wymagania szczegółowe skoncentrowane są na: rozpoznawaniu rzeczy i zjawisk, opisie, wyjaśnianiu, wartościowaniu (Dz. U. 24.02.2017, poz. 356. Zał. nr 2).

Punktem wyjścia do pracy wychowawczo-dydaktycznej S. Kunowski czyni poznawanie ucznia. Wyniki tego poznania warunkują troskę o ucznia, dostrzeżenie szans i trudności rozwojowych, warunkują jego integralny rozwój.

Autor konstruuje swego rodzaju metodykę poznawania ucznia. Przedstawia się ona następująco:

- „motywem poznania ucznia musi być wyrażona chęć dopomożenia mu w znalezieniu rzetelnej odpowiedzi na temat przyczyn jego zachowania się, co pociąga za sobą konieczność bezstronnego zbierania próbek postępowania i dokładnego ich rejestrowania;
- gromadzenie danych powinno być nieznaczne i stanowić część zwykłej pracy nauczyciela nad wszystkimi wychowankami;
- wszystkie informacje o dziecku i jego rodzinie muszą być traktowane poufnie i tylko na użytek zawodowonauczycielski;
- nauczycielowi nie wolno starać się o wścibskie zgłębianie wiadomości;
- wynaturzenia rodziców lub dziecka o intymnych stosunkach rodzinnych lepiej przerwać zapytaniem, czy rozmówca jest pewny, że chce o tym powiedzieć;

– reakcja nauczyciela na usłyszane informacje powinna być obiektywna, gdyż wyrażane oburzenie lub potępienie może przeciąć dalsze podawanie wiadomości;

– doświadczenie psychologiczne każe strzec się nauczycielowi przed nadużyciem zależności ze strony wychowanka (fałszywe oskarżenie);

– nauczyciel poznający ucznia nie może wyciągnąć wniosków wychodzących poza posiadane wiadomości i daną sprawę” (Kunowski, 1961, s. 21).

W Podstawie programowej znajdujemy odniesienie kontekstowe do poznawania ucznia.

Zadaniem szkoły jest uwzględnianie indywidualnych możliwości i potrzeb ucznia; wspieranie ucznia w rozpoznawaniu własnych predyspozycji i kreśleniu własnej drogi dalszej edukacji (Dz. U. 24.02.2017, poz. 356. Zał. nr 2). Zwrócona została uwaga na pracę z uczniami z niepełnosprawnościami. W tym względzie „Wybór form indywidualizacji nauczania powinien wynikać z rozpoznania potencjału każdego ucznia” (Dz. U. 24.02.2017, poz. 356. Zał. nr 2, s. 13).

W rozwijaniu warstwy psychologicznej na uwagę zasługuje stosowanie metod nauczania zapewniających optymalny rozwój ucznia, w tym ucznia mającego trudności w nauce oraz ucznia uzdolnionego.

Jak zostało wyżej podkreślone, S. Kunowski priorytetem czyni wychowanie umysłowe obejmujące nauczanie, informowanie, oświecanie, poznanie naukowe. Każdemu z elementów wskazanej struktury można przyporządkować zespół szczegółowych metod. W literaturze na uwagę w tym względzie zasługuje zmodyfikowany podział metod nauczania (Szłosek, 1995).

W Podstawie programowej preferowaną metodą jest metoda projektów, obserwacja, metody laboratoryjno-badawcze i eksperymentów, metoda zajęć praktycznych, metody ekspresji twórczej. Każdy przedmiot posiada swoją specyfikę metodyczną, specyficzne metody nauczania. Należy podkreślić, że nauczanie umysłowe znajduje swoje należne miejsce w szczegółowych wskazaniach metodycznych, odnoszących się do poszczególnych przedmiotów (Dz. U. 24.02.2017, poz. 356. Zał. nr 2).

WARSTWA SPOŁECZNA – ELEMENTY DYDAKTYCZNE

Podstawą rozwoju tej warstwy jest wychowanie społeczne, u podstaw którego znajduje się proces socjalizacji, uspołecznienia wychowanka. Podstawowym zadaniem nauczyciela jest wyprowadzenie wychowanka ze stanu

naturalnego do wyższego stanu moralnego. Wiąże się to z wyzwoleniem wychowanka z ciasnoty egoizmu, zorientowanie w kierunku altruizmu (Kunowski, 2004).

W powyższym kontekście podstawowymi osiągnięciami wychowanka są:

- zdobycie wiedzy na temat potrzeb i problemów społecznych środowiska, etosu;
- wartościowanie swoich możliwości w aspekcie służby społecznej;
- budowanie w sobie kultury dawania i kultury społecznej;
- z zaangażowaniem podejmowanie zadań na rzecz potrzebującego człowieka;
- urzeczywistnianie wartości społecznych;
- z zaangażowaniem uczestniczenie w życiu społeczności rodzinnej, klasowej, szkolnej, lokalnej i ponadlokalnej (Kunowski, 2004).

Jak podkreśla S. Kunowski, „Rozwój warstwy socjologicznej wymaga odrębnych wpływów wychowawczych, które płyną z różnych form współżycia (demokratycznego lub autokratycznego), stosunków społecznych między jednostkami i grupami (np. przywództwa, zwolennictwa, pomocy, opieki, walki itp.), zwyczajów i obyczajów (pозdrowienia, tytuły, odznaki, symbole), instytucji społecznych (urzędy, organizacje). Dojrzała jednostka pod względem społecznym włącza się stopniowo w coraz szersze grupy społeczne, począwszy od rodziny (dawniej rodu), parafii, Kościoła, grupy zawodowej, samorządowej, narodu, państwa aż do obywatelstwa świata w sprawach międzynarodowych i politycznych” (Kunowski, 2004, s. 199).

Czyniąc odniesienie do Podstawy programowej powyżej wskazanych zagadnień dotyczących warstwy społecznej, należy podkreślić dużą ich koncentrację w celach i zadaniach szkoły oraz w wybranych przedmiotach nauczania.

Pierwszym wyróżnionym celem szkoły jest wprowadzanie uczniów w świat wartości społecznych: ofiarności, współpracy, solidarności, altruizmu, wskazywanie wzorców postępowania i budowanie relacji społecznych, sprzyjających bezpiecznemu rozwojowi ucznia (rodzina, przyjaciele) (Dz. U. 24.02.2017, poz. 356. Zał. nr 2).

Innym ważnym celem jest „Kształtowanie postawy otwartej wobec świata i innych ludzi, aktywności w życiu społecznym oraz odpowiedzialności za zbiorowość” (Dz. U. 24.02.2017, poz. 356. Zał. nr 2, s. 11).

Wśród najważniejszych umiejętności rozwijanych w ramach kształcenia ogólnego w szkole podstawowej znajdują się:

- „praca w zespole i społeczna aktywność;

– aktywny udział w życiu kulturalnym szkoły, środowiska lokalnego oraz kraju” (Dz. U. 24.02.2017, poz. 356. Zał. nr 2, s. 12).

Wśród zadań szkoły znajduje się „przygotowanie i zachęcanie do podejmowania działań na rzecz środowiska szkolnego i lokalnego, w tym do angażowania się w wolontariat” (Dz. U. 24.02.2017, poz. 356. Zał. nr 2, s. 14).

W Podstawie programowej zwraca się uwagę na znaczenie w rozwoju ucznia kompetencji społecznych, takich jak „komunikacja i współpraca w grupie, w tym w środowiskach wirtualnych, udział w projektach zespołowych lub indywidualnych oraz organizacja i zarządzanie projektami” (Dz. U. 24.02.2017, poz. 356. Zał. nr 2, s. 14).

Powyżej wskazane cele ogólne i zadania szkoły odnoszące się do warstwy społecznej posiadają swoje odzwierciedlenie w ogólnych i szczegółowych treściach kształcenia wielu przedmiotów, głównie: języka polskiego, wiedzy o społeczeństwie, geografii, informatyce, wychowaniu fizycznym.

W języku polskim jednym z celów kształcenia – wymagań ogólnych jest rozumienie funkcji języka w budowaniu wspólnot: rodzinnej, narodowej, kulturowej (Dz. U. 24.02.2017, poz. 356. Zał. nr 2).

Centrum rozwijania warstwy społecznej znajduje się w przedmiocie: wiedza o społeczeństwie. Struktura celów kształcenia obejmuje:

- wiedzę i rozumienie;
- wykorzystanie i tworzenie informacji;
- rozumienie siebie oraz rozpoznawanie i rozwiązywanie problemów;
- komunikowanie i współdziałanie (Dz. U. 24.02.2017, poz. 356. Zał. nr 2).

W każdym elemencie strukturalnym znajdują się sformułowania osiągnięć ogólnych i szczegółowych. Uczeń między innymi:

- wyjaśnia podstawowe prawidłowości życia społecznego, w tym funkcjonowania grup społecznych o różnym zasięgu i charakterze;
- uzasadnia znaczenie procedur demokratycznych i stosuje je w życiu;
- wyjaśnia znaczenie aktywności obywatelskiej;
- interpretuje wydarzenia społeczne i tworzy wypowiedzi na temat życia społecznego;
- argumentuje zasadność postaw obywatelskich;
- wskazuje konieczność współdziałania w życiu społecznym i wyjaśnia istotę samorządności (Dz. U. 24.02.2017, poz. 356. Zał. nr 2).

Zakres osiągnięć szczegółowych obejmuje:

- społeczną naturę człowieka;
- rodzinę jako grupę społeczną;
- szkołę i edukację;

- prawa człowieka;
- nieletnich wobec prawa;
- społeczność lokalną;
- społeczność regionalną;
- wspólnoty narodowe, etniczne i ojczyznę;
- udział w życiu publicznym – społeczeństwo obywatelskie;
- środki masowego przekazu;
- demokrację w Rzeczypospolitej Polskiej;
- sprawy międzynarodowe (Dz. U. 24.02.2017, poz. 356. Zał. nr 2).

Osiągnięcia szczegółowe w powyższych obszarach koncentrują się na: rozpoznawaniu zjawisk i procesów natury społecznej, ich opisie, wyjaśnianiu, wartościowaniu oraz rozwiązywaniu problemów społecznych.

Wśród metod dydaktycznych wymienia się: dyskusję, symulację, dramę, projekt edukacyjny. Zwrócona jest uwaga na wykorzystanie technologii informacyjno-komunikacyjnych, przekazu interaktywnego, wycieczek edukacyjnych, w tym wirtualnych (Dz. U. 24.02.2017, poz. 356. Zał. nr 2).

Geografia jest kolejnym przedmiotem, w którym znajdujemy odniesienie do warstwy społecznej. Kształtowanie postaw obejmuje:

- rozwijanie w sobie poczucia tożsamości oraz wykazywanie postawy patriotycznej, wspólnotowej i obywatelskiej;
- kształtowanie pozytywnych – emocjonalnych i duchowych więzi z najbliższym otoczeniem, krajem ojczystym;
- rozwijanie postawy współodpowiedzialności za stan środowiska geograficznego (Dz. U. 24.02.2017, poz. 356. Zał. nr 2).

Preferowanymi metodami wskazanymi w Podstawie programowej są: metoda ćwiczeń, graficznego zapisu, gry decyzyjne, metoda problemowa, dyskusja, metody waloryzujące, studium przypadku (Dz. U. 24.02.2017, poz. 356. Zał. nr 2).

Odniesienia do warstwy społecznej znajdujemy w informatyce. Jednym z pięciu celów kształcenia – wymagań ogólnych w klasach IV-VI jest „Rozwijanie kompetencji społecznych, takich jak komunikacja i współpraca w grupie, w tym w środowiskach wirtualnych, udział w projektach zespołowych oraz zarządzanie projektami” (Dz. U. 24.02.2017, poz. 356. Zał. nr 2, s. 175).

W wymaganiach szczegółowych wyróżnione zostały kompetencje społeczne. W Podstawie programowej czytamy między innymi, że uczeń:

- „uczestniczy w zespołowym rozwiązywaniu problemu, posługując się technologią;

– identyfikuje i docenia korzyści płynące ze współpracy nad wspólnym rozwiązywaniem problemów” (Dz. U. 24.02.2017, poz. 356. Zał. nr 2, s. 177).

Zaś w klasach VII-VIII jedno z osiągnięć brzmi: „Uczeń bierze udział w różnych formach współpracy, jak: programowanie w parach lub w zespole, realizacja projektów, uczestnictwo w zorganizowanej grupie uczących się, projektuje, tworzy i prezentuje efekty wspólnej pracy” (Dz. U. 24.02.2017, poz. 356. Zał. nr 2, s. 179).

W wychowaniu fizycznym jednym z celów związanych z warstwą społeczną jest kształtowanie umiejętności społecznych sprzyjających całościowej aktywności społecznej (Dz. U. 24.02.2017, poz. 356. Zał. nr 2).

Edukacja dla bezpieczeństwa to kolejny przedmiot, w którym następuje koncentracja treści na warstwie społecznej. Jednym z ważnych celów kształcenia jest kształtowanie postaw społecznych sprzyjających zdrowiu (Dz. U. 24.02.2017, poz. 356. Zał. nr 2). Od ucznia oczekuje się, że wyjaśni zależności między zdrowiem fizycznym, psychicznym, emocjonalnym a społecznym; odróżni czynniki środowiskowe i społeczne korzystne i niekorzystne dla zdrowia; dobierze i zademonstruje umiejętności komunikacji interpersonalnej istotnej dla zdrowia i bezpieczeństwa; ustali własne działania, celem stworzenia warunków środowiskowych i społecznych, które są korzystne dla zdrowia.

Rodzina jest pierwszą szkołą nabywania cnót etycznych i zasad społecznych. Jest wspólnotą społeczną. Pierwszym celem Wychowania do życia w rodzinie jest „Ukazywanie wartości rodziny w życiu osobistym człowieka. Wnoszenie pozytywnego wkładu do życia w rodzinie” (Dz. U. 24.02.2017, poz. 356. Zał. nr 2, s. 197).

Wymagania szczegółowe obejmują między innymi: rozumienie, jakie miejsce zajmuje rodzina w społeczeństwie; umiejętność budowania prawidłowych relacji rodzinnych; rozumienie sposobów budowania relacji międzyosobowych; umiejętność radzenia sobie w sytuacji konfliktu, presji grupy, stresu; aktywność w życiu społecznym (Dz. U. 24.02.2017, poz. 356. Zał. nr 2).

Rozwój warstwy społecznej wspomaga realizacja celów z etyki. Do nich należą między innymi:

- kształtowanie wrażliwości aksjologicznej i refleksyjności;
- rozwijanie umiejętności współdziałania;
- kształtowanie postaw moralnych (Dz. U. 24.02.2017, poz. 356. Zał. nr 2).

WARSTWA KULTUROLOGICZNA (KULTUROTWÓRCZA)
– ELEMENTY DYDAKTYCZNE

Warstwa kulturologiczna ma swój czas rozwoju w okresie wieku młodzieńczego. Według S. Kunowskiego, „Wyraża się ona w spontanicznym uczuleniu jednostki na wartości zawarte w wytworach (artefaktach) kultury wyższej, jak sztuka (poezja, muzyka, plastyka, nauka, filozofia, technika, prawo, polityka czy moralność i religia)” (Kunowski, 2004, s. 199)

Wewnętrznymi czynnikami warunkującymi jej rozwój są: rozwój zainteresowań kulturalnych, zamiłowania, uzdolnienia, talenty. Do czynników zewnętrznych S. Kunowski zalicza: „klasyczne dzieła literackie, muzyczne, plastyczne, zabytki, pomniki historyczne, muzea i skarbcze, biblioteki, planetaria, teatry itp.” (Kunowski, 2004, s. 200). Droga rozwoju wiedzie poprzez poszukiwanie wrażeń estetycznych, poznawanie wartości kulturowych, stawanie się odbiorcami, konsumentami sztuki lub innej dziedziny kultury, rozwijanie szczegółowych zamiłowań, próby własnej twórczości, aż do osiągnięcia dojrzałości kulturalnej. Ta dojrzałość kulturalna z jednej strony włącza się do tradycji historycznej i kulturalnej, kultury ogólnoludzkiej, z drugiej zaś strony tę kulturę buduje (Kunowski, 2004).

Podstawowym zadaniem nauczyciela jest rozwijanie wrażliwości estetycznej, ukazywanie głębszych wartości zawartych w dziełach kultury, inspirowanie do aktywności twórczej oraz tworzenie sytuacji kulturalnych, inspirowanych do rozwijania zainteresowań poprzez otaczające dobra kulturowe – książki, czasopisma, pieśni, muzykę, radio, kino, telewizję, Internet (Kunowski, 2004).

Powstaje pytanie o odniesienia w Podstawie programowej do warstwy kulturotwórczej.

Analiza ogólnych celów szkoły wskazuje, że zagadnienia odnoszące się do warstwy kulturowej znajdują swój wyraz w następujących celach:

- „wprowadzanie uczniów w świat wartości, w tym [...] patriotyzmu i szacunku do tradycji;
- wzmacnianie poczucia tożsamości indywidualnej, kulturowej, narodowej, regionalnej i etnicznej;
- rozwijanie kompetencji, takich jak kreatywność” (Dz. U. 24.02.2017, poz. 356. Zał. nr 2, s. 11).

Według Podstawy programowej jedną z najważniejszych umiejętności jest „aktywny udział w życiu kulturalnym szkoły, środowiska lokalnego oraz kraju” (Dz. U. 24.02.2017, poz. 356. Zał. nr 2, s. 12).

Zadaniem szkoły jest „wprowadzanie uczniów w świat literatury, ugruntowanie ich zainteresowań czytelniczych oraz wyposażenie w kompetencje czytelnicze potrzebne do krytycznego odbioru utworów literackich i innych tekstów kultury” (Dz. U. 24.02.2017, poz. 356. Zał. nr 2, s. 12).

W powyższym kontekście do zadań szkoły należy rozbudzanie zamiłowań czytelniczych i aktywności czytelniczej, kształtowanie postawy dojrzałego i odpowiedzialnego czytelnika, inspirowanie uczniów do działań twórczych (Dz. U. 24.02.2017, poz. 356. Zał. nr 2).

W aspekcie dynamizowania rozwoju warstwy kulturotwórczej wyrastają zadania nauczyciela. Zadania te obejmują:

- „wychowanie świadomego odbiorcy i uczestnika kultury, szczególnie dzieł literackich;
- rozwijanie poczucia tożsamości narodowej oraz szacunku dla tradycji;
- rozwijanie w uczniu ciekawości świata, motywacji do poznawania kultury własnego regionu oraz dziedzictwa narodowego;
- kształtowanie postawy otwartości wobec innych kultur i szacunku dla ich dorobku” (Dz. U. 24.02.2017, poz. 356. Zał. nr 2, s. 70).

Powyżej wskazane cele mają swoją szczegółową egzemplifikację w wielu przedmiotach nauczania, głównie w języku polskim, muzyce, plastyce, technice.

Język polski jest kluczowym przedmiotem nauczania, który wprowadza ucznia w świat kultury polskiej i europejskiej. W programie języka polskiego wyróżniony został dział: kształcenie literackie i kulturowe. Cele kształcenia – wymagania ogólne w tym przedmiocie koncentrują się na rozumieniu utworów literackich oraz innych tekstów kultury, kształtowaniu umiejętności uczestniczenia w kulturze polskiej i europejskiej, rozwijaniu wartości piękna, kształceniu postawy szacunku dla przeszłości i tradycji literackiej, rozwijaniu zainteresowania kulturą w środowisku lokalnym i potrzeby uczestniczenia w wydarzeniach kulturalnych, rozbudzaniu potrzeby tworzenia tekstów o walorach estetycznych i podejmowania samodzielnych prób literackich (Dz. U. 24.02.2017, poz. 356. Zał. nr 2).

Treści nauczania – wymagania szczegółowe obejmują następujące osiągnięcia:

- uczeń „przedstawia własne rozumienie utworu i je uzasadnia;
- wykorzystuje w interpretacji tekstów doświadczenia własne oraz elementy wiedzy o kulturze;
- rozumie swoistość tekstów kultury przynależnych do: literatury, teatru, filmu, muzyki, sztuk plastycznych i audiowizualnych;

- wyodrębnia elementy składające się na spektakl teatralny (gra aktorska, reżyseria, dekoracja, charakteryzacja, kostiumy, rekwizyty, muzyka); wyodrębnia elementy dzieła filmowego i telewizyjnego (scenariusz, reżyseria, ujęcie, gra aktorska, muzyka); wskazuje cechy charakterystyczne przekazów audiowizualnych (filmu, programu informacyjnego, programu rozrywkowego);
- odnosi treści tekstów kultury do własnego doświadczenia;
- świadomie i z uwagą odbiera filmy, koncerty, spektakle, programy radiowe i telewizyjne;
- zna i stosuje zasady korzystania z zasobów bibliotecznych;
- poznaje życie kulturalne swojego regionu”.

Powyżej wskazane cele ogólne i szczegółowe są wzbogacanie w klasach VII-VIII.

W kształceniu literackim następuje zdecydowana orientacja na aspekty aksjologiczne, estetyczne oraz na integrację wartości z postawami społecznymi, narodowymi, religijnymi, etycznymi. Cele szczegółowe koncentrują się na kontekstowej interpretacji utworów, wskazując na kontekst biograficzny, historyczny, historycznoliteracki, kulturowy, filozoficzny, społeczny; interpretacji dzieł sztuki (obraz, grafika, rzeźba, fotografia); wartościowaniu literatury pięknej; dostrzeganiu w tekstach współczesnej kultury popularnej tradycyjnych wątków literackich i kulturowych (Dz. U. 24.02.2017, poz. 356. Zał. nr 2).

Podstawowym celem muzyki jest „przygotowanie świadomych odbiorców i uczestników kultury muzycznej” (Dz. U. 24.02.2017, poz. 356. Zał. nr 2, s. 21). Jej zadaniem jest „przede wszystkim rozwijanie wrażliwości, wyobraźni i kreatywności uczniów” (Dz. U. 24.02.2017, poz. 356. Zał. nr 2, s. 21).

W muzyce cele kształcenia – wymagania ogólne obejmują: indywidualną i zespołową ekspresję muzyczną, kreację i twórcze działanie, wiedzę o kulturze muzycznej, narodowym i światowym dziedzictwie kulturowym. Treści nauczania – wymagania szczegółowe obejmują swym zakresem osiągnięcia edukacyjne o charakterze odtwórczym i twórczym (Dz. U. 24.02.2017, poz. 356. Zał. nr 2).

W aspekcie rozwoju kulturowego na uwagę zasługuje działalność twórcza obejmująca tworzenie z pomocą nauczyciela i samodzielnie:

- struktur melodycznych, sygnałów dźwiękowych, prostych dwugłosów, głosowych ilustracji dźwiękowych; prostych struktur rytmicznych, swobodnego akompaniamentu rytmicznego i melodycznego, instrumentalnych ilu-

stracji dźwiękowych do scen sytuacyjnych, tekstów literackich i obrazów, improwizacji i tworzenia różnorodnych wypowiedzi muzycznych;

- tworzenie ilustracji ruchowych do muzyki;
- tworzenie, odtwarzanie i zapisywanie muzyki przy użyciu dostępnych technologii (Dz. U. 24.02.2017, poz. 356. Zał. nr 2).

Wśród osiągnięć edukacyjnych znajduje się również stosowanie przez ucznia zasad wynikających ze świadomego korzystania i uczestniczenia w dorobku kultury muzycznej: odpowiednie zachowanie podczas koncertu, przedstawienia operowego itp. (Dz. U. 24.02.2017, poz. 356. Zał. nr 2).

Wskazane jest, by działania praktyczne dominowały nad zagadnieniami teoretycznymi, a szkoła powinna stwarzać warunki do obcowania z muzyką „na żywo”. Zalecany jest udział uczniów w koncertach i spektaklach muzycznych, organizowanych w szkole i poza szkołą, w tym formy prezentacji umiejętności i zdolności muzycznych uczniów (Dz. U. 24.02.2017, poz. 356. Zał. nr 2).

W Podstawie programowej muzyki zwrócona jest uwaga na wzbogacanie procesu lekcyjnego innymi formami zajęć. Wśród nich wymieniane są:

- „udział w koncertach, przedstawieniach i audycjach muzycznych;
- lekcje w salach koncertowych, szkołach muzycznych, muzeach;
- współtworzenie koncertów, prezentacji, imprez muzycznych;
- organizowanie, propagowanie i udział w koncertach typu ‘dzieci – dzieciom’;
- udział w projektach interdyscyplinarnych klasowych, szkolnych;
- spotkania z artystami;
- poznanie lokalnego folkloru muzycznego i jego twórców, w miarę możliwości współtworzenie kultury regionalnej w powiązaniu z instytucjami zajmującymi się upowszechnianiem kultury i sztuki;
- udział w przeglądach, festiwalach i konkursach muzycznych” (Dz. U. 24.02.2017, poz. 356. Zał. nr 2, s. 86).

Należy podkreślić, że wskazane metody i formy dydaktyczne gwarantują wielość i różnorodność doświadczeń w zakresie śpiewu, gry na instrumentach, tworzenia i improwizowania muzyki, twórczości i kreatywności muzycznej, odbioru sztuki muzycznej i tańca (Dz. U. 24.02.2017, poz. 356. Zał. nr 2).

Szczegółowa analiza treści zapisów wskazuje, że osiągnięcia edukacyjne dotyczą odbioru kultury, jej konsumpcji oraz twórczego działania.

Plastyka stanowi kolejny przedmiot stanowiący ważną podstawę rozwijania warstwy kulturotwórczej. W Podstawie programowej czytamy: „Plasty-

ka rozbudza wrażliwość na piękno przyrody i wartości urzeczywistniane w dziełach sztuki, zachęca do indywidualnej i zespołowej ekspresji artystycznej, rozwija wyobraźnię twórczą i kreatywne myślenie abstrakcyjne, przydatne w każdej dziedzinie życia i w edukacji, oraz kształci świadomość, że sztuka jest ważną sferą działalności człowieka i przygotowuje do świadomego korzystania z dorobku kultury. Plastyka [...] wprowadza w zagadnienia wiążące się z ochroną dóbr kultury i własności intelektualnej, traktuje sztukę jako źródło wzruszeń i nauki, a pracę artystyczną – jako wyraz wiary w siebie i odwagi” (Dz. U. 24.02.2017, poz. 356. Zał. nr 2, s. 21-22).

Cele kształcenia – wymagania ogólne obejmują, oprócz opanowania wiedzy z tego zakresu, podejmowanie działań twórczych, ekspresję twórczą, przejawiającą się w działaniach indywidualnych i zespołowych (Dz. U. 24.02.2017, poz. 356. Zał. nr 2, s. 13)

Treści nauczania – wymagania szczegółowe obejmują:

- opanowanie zagadnień z zakresu języka i funkcji plastyki; podejmowanie działań twórczych, w których wykorzystane są wiadomości dotyczące formy i struktury dzieła;

- doskonalenie umiejętności plastycznych – ekspresja twórcza przejawiająca się w działaniach indywidualnych i zespołowych;

- opanowanie podstawowych wiadomości z zakresu kultury plastycznej jej narodowego i ogólnoludzkiego dziedzictwa kulturowego (Dz. U. 24.02.2017, poz. 356. Zał. nr 2).

Jako wiodące metody i formy pracy dydaktycznej twórcy Podstawy programowej proponują: ćwiczenia praktyczne w galeriach, muzeach, obiektach sakralnych, pracowniach twórców; wycieczki, w tym zajęcia plenerowe; tworzenie wystaw; spotkania z artystami; udział w konkursach plastycznych (Dz. U. 24.02.2017, poz. 356. Zał. nr 2, s. 13).

W warstwie kulturowej swe znaczące miejsce zajmują zagadnienia związane z kulturą techniczną. Mieszczą się one w przedmiocie technika.

Cele kształcenia – wymagania ogólnie koncentrują się wokół:

- rozpoznawania i opisu działania elementów środowiska technicznego;

- planowania i realizacji praktycznych działań technicznych (od pomysłu do wytworu);

- sprawnego i bezpiecznego posługiwania się narzędziami i sprzętem technicznym;

- dostrzegania wartości i zagrożeń techniki w aspekcie integralnego rozwoju człowieka i poszanowania jego godności;

- rozwijania kreatywności technicznej;

– przyjmowania postawy proekologicznej (Dz. U. 24.02.2017, poz. 356. Zał. nr 2).

Wymagania szczegółowe obejmują osiągnięcia ucznia w zakresie: kultury pracy, wychowania komunikacyjnego, inżynierii materiałowej, dokumentacji technicznej, mechatroniki, technologii wytwarzania (Dz. U. 24.02.2017, poz. 356. Zał. nr 2).

Centrum pracy dydaktycznej nauczyciela stanowi praca nad tworzeniem konstrukcji. W Podstawie programowej czytamy: „Technika nauczania przez tworzenie konstrukcji technicznych kształtuje odpowiedzialnego, świadomego swych działań młodego człowieka, pozwala na rozpoznanie kompetencji technicznych charakteryzujących uczniów o wybitnych zdolnościach w tym zakresie” (Dz. U. 24.02.2017, poz. 356. Zał. nr 2, s. 184). Jako dominującą metodę dydaktyczną zaleca się stosowanie metody projektów.

Kolejną warstwą rozwojową jest warstwa światopoglądowa. W polskim systemie oświaty religia jako podstawowa płaszczyzna rozwoju tej warstwy istnieje jako przedmiot nauczania. Można więc jednoznacznie stwierdzić, że istnieje pełna szansa rozwoju tej warstwy.

PODSUMOWANIE

Analiza Podstawy programowej wskazuje, że zakres elementów dydaktycznych: celów ogólnych, osiągnięć ucznia, metod dydaktycznych odnoszących się do poszczególnych warstw rozwojowych jest bogaty. Cele ogólne i osiągnięcia dotyczące poszczególnych warstw rozwoju i funkcjonowania człowieka kumulują się w przedmiotach, które są specyficzne dla poszczególnych warstw, ale też występują w innych przedmiotach na pozór dalekich od określonej warstwy.

W Podstawie programowej preferuje się metody aktywizujące, wymagające samodzielnej, twórczej pracy i wielostronnego zaangażowania. Można sformułować wniosek ogólny: w świetle koncepcji Stefana Kunowskiego Podstawa programowa stwarza znaczne szanse integralnego rozwoju i wychowania. Wykorzystanie tych szans zależy od podmiotów edukacji.

BIBLIOGRAFIA

- KUKOŁOWICZ, T. (1999). Stefana Kunowskiego koncepcja wychowania integralnego. W: F. ADAMSKI (red.), *Wychowanie na rozdrożu. Personalistyczna filozofia wychowania* (s. 219-222). Kraków: Wydawnictwo Uniwersytetu Jagiellońskiego.
- KUNOWSKI, S. (2004). *Podstawy współczesnej pedagogiki*. Warszawa: Wydawnictwo Salezjańskie.
- KUNOWSKI, S. (1967). Kerygmaticzna realizacja odnowy wychowania chrześcijańskiego. „*Roczniki Teologiczno-Kanoniczne*” 14, z. 3, 73-88.
- KUNOWSKI, S. (1961). Nauczycielskie poznanie uczniów. „*Kwartalnik Pedagogiczny*” 3, 43-70.
- Podstawa programowa kształcenia ogólnego dla szkoły podstawowej. *Dziennik Ustaw*. 24.02.2017. poz. 356. Załącznik nr 2.
- SZLOSEK, F. (1998). *Wstęp do dydaktyki przedmiotów zawodowych*. Radom: Wydział Nauczycielski Wyższej Szkoły Inżynierskiej im. K. Pułaskiego: Instytut Technologii Eksploatacji.

DYDAKTYCZNY WYMIAR INTEGRALNEGO ROZWOJU I WYCHOWANIA
OSOBY UCZNIA W ŚWIETLE KONCEPCJI STEFANA KUNOWSKIEGO
I PODSTAWY PROGRAMOWEJ

Streszczenie

W kontekście tematu opracowania pojawia się podstawowe pytanie: jak przedstawia się dydaktyczny wymiar poszczególnych warstw rozwoju człowieka w odniesieniu do Podstawy programowej? Powyższe pytanie implikuje pytania szczegółowe: jaki zakres zadań szkoły występuje w Podstawie programowej w aspekcie poszczególnych warstw?; w których przedmiotach skoncentrowane są treści odpowiadające poszczególnym warstwom?; jaki zakres celów ogólnych i szczegółowych występuje w przedmiotach nauczania w odniesieniu do warstw?; jakiego rodzaju metody pracy wychowawczo-dydaktycznej proponowane są w Podstawie programowej w odniesieniu do poszczególnych warstw?

Odpowiedzi na powyższe pytania poszukiwano metodą analizy i syntezy materiału. Analizowanymi materiałami były: koncepcja integralnego rozwoju i wychowania oraz Podstawa programowa dla klas IV-VIII szkoły podstawowej.

Słowa kluczowe: integralny rozwój; podstawa programowa; zadania szkoły; cele; treści i metody kształcenia.

DIDACTIC DIMENSION OF INTEGRAL DEVELOPMENT
AND UPBRINGING OF A STUDENT
IN THE LIGHT OF STEFAN KUNOWSKI'S CONCEPT AND CORE CURRICULUM

Summary

In the context of the topic of the study, the basic question arises: what is the didactic dimension of the individual layers of human development in relation to the Core curriculum? The above question implies specific questions: what is the scope of the school's tasks in terms of individual contours in the core curriculum?; in which subjects are the content of the individual

contours concentrated?; what is the scope of general and specific objectives in teaching subjects with respect to contours?; what kind of educational and didactic work method are proposed in relation to particular contours in the core curriculum?

Answers to the above questions were searched for by means of material analysis and synthesis. The analyzed materials were: the concept of integral development and upbringing and the core curriculum for grades IV-VIII of the elementary school.

Key words: integral development; core curriculum; school tasks; goals; content and methods of education.